

רציחתו של האריה ססיל והוויכוח לגבי הצייד: מבט משפטי

פבלו לרנר

פרופסור מן המניין במרכז האקדמי למשפט ולעסקים, רמת גן
דוא"ל: pablolr@clb.ac.il

ביוני 2015 רעש העולם מרציחתו של ססיל¹, האריה שסומן כבעל חיים מוגן בשמורת טבע בזימבבואה, ועלתה לדיון השאלה אם הגיע הזמן לאסור ציד או לפחות לנקוט צעדים אפקטיביים יותר להגבלתו. במאמר זה יובא סיפור הריגתו של ססיל כמקרה בוחן וכזרז לדיון בסוגיות מרכזיות בצייד. ראשית יוצג סיפורו של ססיל ויתואר בהרחבה ציד הראווה (trophy hunting)². לאחר מכן יפורטו הטיעונים בעד ונגד ציד הראווה, ותוצג המסקנה שהשיקולים המוסריים נגד התעללות בבעלי חיים ולקיחת חייהם גוברים על השיקולים האקולוגיים והכלכליים בעד הצייד. לאחר מכן יוצגו ההסדרים המשפטיים להגבלת הצייד הקיימים באפריקה, בישראל ובמדינות המערביות. פרק מיוחד במאמר יוקדש לאמנת CITES, אמנה בין-לאומית שנועדה להסדיר את הסחר במינים המצויים בסכנת הכחדה³, אך שאינה מצליחה להגן כראוי על חיות הבר: לא רק שאין היא מיועדת למנוע כליל את הצייד, אלא גם האיסורים שכבר נכללים בה אינם נאכפים, וציידים ממשיכים בהרג לא חוקי של חיות בר. בסוף המאמר יוצגו דרכים אחרות למניעת ציד (כגון הגבלת יבוא פגרים והובלתם). הריגתו של ססיל חשפה את חולשתם של מנגנוני ההגנה על בעלי חיים, הסעירה את העולם ועוררה את הדרישה לחזק את המאבק בצייד – הן בשדה המשפטי והן בשדה בציבורי.

מילות מפתח: ציד ראווה, ססיל האריה, אמנת CITES, אתיקה, זכויות בעלי חיים

הריגת האריה ססיל

ססיל היה אריה שהתגורר בשמורת הטבע אוואנג'ה בזימבבואה. מראהו המרשים ושעריו השחור הפכו אותו לאטרקציה תיירותית והוא אף שימש מושא למחקר באוניברסיטת אוקספורד. ביוני 2015, בגיל 13, נורה ססיל למוות. רופא שיניים אמריקני בשם וולטר פאלמר פיתה את ססיל באמצעות מזון לצאת אל אחוזה מחוץ לשמורה, ושם ירה בו חץ. לאחר 40 שעות שבהן עקבו פאלמר ומדריך הצייד שנשכר על ידו אחרי ססיל הפצוע, הם ירו בו ברובה וגרמו למותו (Flocken, 2015).

1 ראייה לכך היא כמות הכתבות הרבה שפורסמו בעיתונות העולמית על אודות המקרה.
2 לא קיים תרגום בעברית למושג Trophy Hunting, שמשמעותו ציד מוסדר בשמורה, ציד ראווה או ציד ספורטיבי. במאמר זה אתייחס אליו כ'צייד ראווה'.
3 לקריאה נוספת ראו את אתר האינטרנט של האמנה: <https://www.cites.org/eng/disc/what.php>

מסוימים על ציד, אולם אלה נגעו למעמדות הנמוכים בלבד ולא לבעלי אחוזות. כבר במאה ה-17 נשמעו קולות המתנגדים לצייד (Cartmill, 1998, p. 198), כמו בספר *אוטופיה של תומס מורוס* (מורוס, 1984, עמ' 139; לוי ולוי, 2002, עמ' 316), אבל הקולות הללו היו מעטים מדי, והצייד, לרבות ציד ראווה, לא בוטל מעולם (Curnutt, 2001, p. 291).

תפקידו ההיסטורי של הצייד היה להשיג מזון או לבוש (Hackbarth & Lückert, 2002, p. 23), אולם ככל שהלך והתפתח תהליך הביות של בעלי חיים (הררי, 2013, עמ' 99) – תופעה שהחלה לפני כ-11,000 שנה (סרפל, 2007, עמ' 27) – הלך הצייד ואיבד את ייעודו המקורי (Serpell, 1996, p. 5). הסיבות לצייד כיום הן בעיקר כלכליות (השגת פרוות או שנהב), ביטחוניות (הגנה מפני בעלי חיים המטרידים בני האדם או מסכנים אותם), או לצרכי שעשוע (הנאת הצייד והוכחת כוחו על ידי הריגת בעל חיים). לצייד מהסוג האחרון – ציד הראווה – נקדיש את הדיון.

שיקולים בעד ונגד ציד ראווה

הריגת ססיל הייתה ציד ראווה (או ציד ספורטיבי), שמשמעו הריגה של חיות בר, כגון פילים, קרנפים, איילים ואריות, להוכחת 'כישורי' האדם. בפעילות מסוג זה נהוג לקחת את גופתו של בעל החיים או חלקים ממנה כהוכחה לצייד (Lindsey, Balme, 2015; Horward, 2015; Booth, & Midlane, 2012).⁸ ציד ראווה מתבצע בשטח פתוח או בשמורות מיוחדות הכולאות בעלי חיים למטרה זו (Lovelock, 2008). בניגוד לצייד מסחרי, לצייד ראווה אין מטרה כלכלית-מסחרית, אלא בראש ובראשונה הוא נועד לספק את יצריו של הצייד.⁹ בדיון על ציד ראווה יש להביא בחשבון, לצד השיקולים התועלתניים, שיקולים אקולוגיים, ולא פחות חשוב – שיקולים מוסריים.

שיקולים תועלתניים

ניתן להצדיק ציד ראווה בתשלום הגבוה הנגבה על רישיון ציד,¹⁰ ואשר עשוי לסייע בתחזוק שמורות הטבע והגנה על הסביבה (Lindsey et al., 2012; Horward, 2015; Gillespie, 2011, p. 21). רישיון לצייד אריה למשל יכול להגיע לכ-50 אלף דולר (Balduš & Cauldvell, 2004), ויש הטוענים כי מדינות אפריקניות נהנות מהכנסה של כ-130 מיליון דולר בשנה

להגנתו טען הצייד כי היו לו כל האישורים הנדרשים לצייד באזור זה. ממשלת זימבבואה החליטה לא לנקוט הליכים פליליים נגדו, אך כן נקטה הליכים פליליים נגד מדריך הצייד ובעל השטח הפרטי שבו בוצע ההרג, כלומר על הוצאת האריה מן האזור המוגן. גם לפני האירוע הזה התרחשו מקרי ציד מקומיים,⁴ אבל הרג ססיל עורר תגובות נזעמות במיוחד ברחבי העולם, ועורר סדרה של שאלות נוקבות: מי אשם, האם הרופא האמריקני או המדריכים המקומיים שמייעים לצייד לא חוקי? אולי זו ממשלת זימבבואה,⁵ שאינה נוקטת אמצעים מספיקים למניעת מקרים כאלה? ואולי האשמה היא בקהילה הבינלאומית, שמגלה אוזלת יד בנושא ציד חיות בר? ספק אם המקרה של ססיל יביא לחיסולה של תופעת הצייד, אולם נראה כי הסערה הציבורית שהוא חולל עשויה לצמצם את היקפיה במידה ניכרת.

על הצייד

הצייד מוגדר כפעולות לתפיסה והריגת חיות בר, לאמור בעלי חיים שאינם מבויתים, שאינם בגדר חיות משק ושאינם מוחזקים במעבדות לצורכי ניסויים (יוחננוף, 2009, עמ' 78; לרנר, 2005, עמ' 226; Francione, 1995, p. 41; Bolliger et al., 2011, p. 56).⁶ הצייד הוא איום על קיומן של חיות הבר, אך לא רק הוא: שינויי אקלים וסביבה, התרחבות שטחי חקלאות ודילול מקורות מזון פוגעים אף הם בסיכויי ההישרדות של חיות הבר. התופעות הללו הן תוצר ישיר או עקיף של מעשי האדם, ואין בהן כדי להפחית מחומרת מעשה הצייד.

היחס לצייד משתקף גם בשדה המשפטי. במשפט הרומי למשל חיות בר נחשבו נכסים נטושים וכל אחד היה רשאי לתפוס בעלות עליהן (Nicholas, 1975, p. 130; Petit, 2006, p. 21; Schaffner, 2011, p. 205; White, 2009, p. 231). עם זאת, חרף היחס האכזרי לבעלי חיים באותה תקופה,⁷ הוטלו הגבלות מסוימות על ציד. הותר למשל להרוג אריות כאמצעי הגנה בלבד ורק ברישיון מיוחד (Gillespie, 2011, p. 204). בימי הביניים מדינות מסוימות, כגון אנגליה, הטילו איסורים

4 ראו לדוגמה את ציד הפילים על ידי מלך ספרד (AFP, 2012).

5 לאחר רציחתו של ססיל, נשיא זימבבואה האשים את בני עמו שלא דאגו מספיק לשמור על האריה. היו כאלה ששאלו עד כמה ממשלתו נקטה אמצעים מספיקים די הצורך כדי למנוע את המעשה (Calderwood, 2015).

6 ההפרדה הזו בין הקטגוריות אינה תמיד חד-משמעית, ולא פעם קורה שחיית בר משמשת כחיית מחמד או כחיית מעבדה שמבוצעים בה ניסויים רפואיים ואחרים (Kelch, 2011, p. 156; Sollund, 2015, p. 237). יש אף חיות בר שבחברות מסוימות משמשות סמל תרבותי.

7 מופעי הקרקס הרומיים היו ידועים בהתאכזרותם לחיות בר (סינגר, 1998, עמ' 228).

8 יש מקום להבחין בין ציד ראווה ובין דיג ראווה, שמעורר שאלות מוסריות דומות.

9 אף שיש מקרים שחלקים מגופת בעל החיים נמכרים כמזכרות.
10 גם בישראל נגבית אגרה על קבלת רישיון ציד, אולם הסכום שלה נמוך יחסית. ראו תקנה להגנת חיית הבר, תשל"ו 1976 סעיף 8.

להרוג אריות מתחת לגיל שש (Lindsey et al., 2013), אולם יש לאפשר הרג בעלי חיים אם יש אינטרסים המצדיקים זאת, כגון מניעה של התפשטות מחלות (כגון כלבת), צמצום נזקים חקלאיים, הגנה על בני אדם, דילול אוכלוסיית בעלי חיים מזיקים ושמירה על האיזון האקולוגי (Brainerd, 2007, comment to sec. 2.3.1), כלומר ניתן להרוג בעלי חיים מסוימים כדי לשמור על קיומם של בעלי חיים אחרים (killing for conservation paradox).

יש לסייג את השיקול האקולוגי ולומר שמינים מסוימים (כגון אריות) ניצודים בלא שנשקף מהם איום על האיזון האקולוגי, ולא רק שהם אינם מתרבים באופן בלתי מבוקר, אלא להפך – הם נמצאים בסכנת הכחדה.

הנחת היסוד העומדת מאחורי הטענה הקונסרבציוניסטית (שיש לווסת התרבות בלתי מבוקרת של מיני בעלי חיים) היא שהאדם יודע מה מקומם הראוי של בעלי חיים בסביבה מבחינת מין וכמות, ועל כן עליו להתערב גם באמצעות ציד לשמירה על האיזון האקולוגי. המשמעות היא שאינטרסים סביבתיים עשויים להיות מנוגדים לרווחת בעלי חיים (Domenech Pascual, 2004, p. 136). יש גם הסבורים שההתנגדות לציד נובעת מבעיה של הסברה, כלומר אנשים מתנגדים לציד משום שהם אינם ערים לתרומתו לשמירה על המינים (Leclerc & Vachon, 2013). הקונסרבציוניזם הוא אחד מהביטויים של הגישה הקרויה legal welfarism, שעניינה שיפור רווחת בעלי החיים. על פי גישה זו, אין מנוס מניצול בעלי חיים, אולם יש לחתור להפחתת סבלם ככל האפשר ולהימנע מגרימת 'סבל מיותר'.¹² אפשר להגדיר סבל מיותר ככזה שנגרם עבור תכלית לא ראויה; או שתכליתו הייתה ראויה, אך היה ניתן להימנע ממנו.¹³ אולם השאלה מהי תכלית ראויה נתונה לדיון. רבים למשל סבורים כי אכילת בשר היא תכלית ראויה, אולם צמחונים וטבעונים יטענו כי בחברת השפע של היום אין הכרח להוסיף בשר לתפריט כדי להגיע לתזונה מאוזנת. באופן דומה, אם מטרת הציד היא שמירה על האקולוגיה, יש לחפש דרכים חלופיות להשגת אותה מטרה כדי לשמור על חייהם של בעלי החיים ועל רווחתם.

אמנם הקונסרבציוניזם מעלה על נס טיעונים כלכליים ואקולוגיים (Dobson, 2012, p. 95) אך הוא זונח את ערך החיים, כלומר את זכות החיים שיש לכל בעל חיים (לוי ולוי, 2002, עמ' 315; Birnie, Boyle, & Regan, 2001, p. 48).

עבור הנפקת אישורים כאלה (BBC Mundo, 2015). בדרום אפריקה למשל חיות בר רבות נמצאות בשמורות פרטיות, ובעלי השמורות מוכנים לטפל בהן רק תמורת תשלום. באופן פרדוקסלי הטיפול בחיות הבר הללו ממומן על ידי צייד ראויה השואפים להרוג אותן (Admin, 2014). בכל מקרה, יש להתייחס בחשדנות בנוגע לטיעונים הכלכליים הללו משום שהנתונים אינם חד משמעיים: יש הטוענים שהכנסות מתיירות ציד מהוות רק 3.2% מהכנסות מתיירות אקולוגיות (Dixon, 2015a), ומכאן שהכסף שנכנס לזימבבואה מתיירים שרוצים לראות את חיות הבר גבוה מהסכום שנכנס למדינה מתיירות ציד. אולם לפי מחקרים אחרים ציד ראויה בזימבבואה מהווה מקור הכנסה חשוב גם בהשוואה לענפי תיירות אחרים (Mbaiwa, 2007, pp. 143).

המקרה של ססיל הפנה את תשומת לב הציבור לפן מיוחד נוסף של ציד הראווה: מוצא הציידים. ציד מסוג זה מתבצע בעיקר באפריקה על ידי תושבי מדינות מערביות,¹¹ ובהן ארצות הברית, שאזרחיה אחראים ל-66% מהציד ביבשת (Gillespie, 2015, p. 218; Libresco, 2015). יש הרואים את התופעה הזו באור חיובי, וטוענים שציד הראווה מביא אזרחים ממדינות עשירות לממן את עלויות שימור הטבע של מדינות עניות. אולם לפי דעה אחרת, רווחת למדי, המדינות המתפתחות באפריקה נגועות בשחיתות שלטונית (Dixon 2015b; CBS news, 2015), ולא ברור איזה אחוז מהכנסות שבאופן מוצהר מיועדות להגנה על הסביבה או לחינוך אכן מגיע לעידוד.

שיקולים אקולוגיים

הניתוח התועלתני של ציד ראויה חייב לכלול התייחסות להשפעות שיש לו על הסביבה ועל שרידותם של מיני בעלי חיים. שתי גישות שולטות בשיח על ציד ראויה: preservationism ו-conservationism (יוחננוף, 2009, עמ' 87; White, 2009, p. 253).

Preservationism חותר להימנעות מוחלטת מהרג בעלי החיים (פרט למקרים מיוחדים כגון סכנה לפגיעה בבני אדם), בדומה לגישת שחרור בעלי החיים (abolitionism), החותרת לאיסור כל פגיעה שהיא בבעלי חיים או ניצולם, ללא התחשבות בשיקולים תועלתניים או אקולוגיים (Fuchs, 2008, p. 1567; Louka, 2006, p. 17; Regan, 1983, p. 362). Conservationism אינו שולל על הסף את הציד, והוא אף מוכן לפשרה בנושא של ציד ראויה. לפי גישה זו, על המשפט לקבוע סייגים לפגיעה בבעלי חיים (בטנזניה למשל אסור

11 אם כי גם דרום-אפריקנים מבצעים ציד ראויה בארצם ומחוצה לה.

12 ההגדרה 'סבל מיותר' מעוררת מחלוקת, שכן היא פותחת פתח לפגיעה פוטנציאלית בבעלי חיים (Francione, 2004, p. 115).

13 ראו את דברי השופט חשין ברע"א 1684/96, עמותת תנו לחיות לחיות נגד מפעלי נופש חמת גדר ואח' פד"י נא (3) 832.

בלא קשר לטיעון הפילוסופי שאנו מאמצים להגנת בעלי חיים (כבעלי זכויות או לא), הריגת בעלי חיים לסיפוק יצר הצייד היא פסולה מוסרית. גם אם ניקח בחשבון שיקולים תועלתניים או אקולוגיים, לא ניתן להתעלם מהפן המוסרי. אם ציד חיות בר תכליתו אקולוגית, יש למצוא דרכים חלופיות להשגת התכלית הזו; ואם תכליתו תועלתנית (כלומר להיות אפיק הכנסה למדינות שבשטחן מתבצע הציד, Baldus & Cauldwell, 2004), אז חוגים נרחבים בציבור סבורים כי יתרונות כלכליים אינם מצדיקים הרג של בעלי חיים, וציד הראווה אינו מגלם אלא אלימות לשם אלימות וגרימת סבל מיותר לבעלי חיים (Stallwood 1996, p. 204). יתר על כן, ככל הנראה לא נצדיק פעילות לא מוסרית בתחומי חיים אחרים כל עוד היא נושאת רווחים כאלה ואחרים. לפיכך, שיקולים תועלתניים או אקולוגיים אין בהם כדי לבטל את הטיעונים המוסריים נגד ציד הראווה, ולכל הפחות יש להגבילו ככל שניתן.

הרגולציה על הצייד

פעילות הצייד נתונה לרגולציות לאומיות ובינלאומיות. בכל מקרה, שום הסדר משפטי אינו אוסר לחלוטין על ציד, אלא מתיר אותו בכפוף להגבלות או לתנאים מסוימים.

הסדרים לאומיים

כל מדינה רשאית לקבוע את מידת ההגנה על חיות הבר בתחומיה, הן כאלה המתגוררות בשטחה והן כאלה המיובאות אליה ממדינות אחרות.¹⁷ בישראל למשל פעילות הצייד מוסדרת בחוק להגנת חיית הבר תש"ו 1955,¹⁸ וציד מינים לא מוגנים (כגון ברווזי בר, יוני בר ובעלי חיים מזיקים) מתאפשר לפי היתר (תקנות להגנת חיית הבר תשל"ו 1976). החוק הישראלי אוסר על ציד באזורים מסוימים, כגון אזור החולה, רמות יששכר, וחוף הכרמל (תקנות להגנת חיית הבר, התשל"א – 1971), ובתקופות מסוימות. נאסר למשל לצוד ברווזי בר ויוני בר בין 1 בפברואר ל-31 באוגוסט (תקנות להגנת חיית הבר, תשל"ו – 1976). כמו כן החוק אוסר על שיטות ציד מסוימות, כגון הרעלה, סנוור באורות או הפעלת חומר נפץ. בעבר הוגשו הצעות חוק האוסרות על ציד, אולם הן טרם התקבלו (מרכז

17 הרגולציה הפנימית יכולה להיות מפורטת. בארצות הברית למשל היא כוללת מספר רב של תקנות והוראות פדרליות ומדינתיות. כך לדוגמה, ישנן הוראות שונות בעניין לבוש הצייד או החובה לעבור קורס ב'אתיקה של ציד' כתנאי לקבלת רישיון (Cumutt, 2001, p. 296).

18 כמו כן חוק גנים לאומים קובע הסדרים להגנה על מינים מוגנים בתוך שמורות הטבע השונות.

Redgwell, 2009, p. 596; Varner, 1998, p. 201; Schaffner, (2011, p. 135).

שיקולים מוסריים

למרות חשיבותם של השיקולים התועלתניים והאקולוגיים, יש לעמת אותם עם שאלת המוסריות. ואכן, רבים בעולם סבורים כי יש לאסור על ציד, ובייחוד ציד ראווה, על שום האכזריות שבו (Cheyne, 2000, p. 293).

עם זאת, יש פילוסופים שאינם רואים בעיה מוסרית בציד. הוגה הדעות הספרדי חוסה אורטגה אי גסט (Ortega y Gasset) למשל מצדיק את הציד בטענה שהוא גורם אושר לאדם ומחזק את הקשר בינו ובין הטבע (Ortega y Gasset, 1999; Masson & MacCarthy, 1996 p. 39). כנגד עמדה זו ניצבים אלו שאינם מוכנים לקבל כי הסיפוק הרגשי של האדם חשוב יותר מהזכות לחיים של בעל החיים (לוי ולוי, 2002, עמ' 318). יש גם המצדיקים את הציד בטיעון שמדובר בפעולה 'טבעית', כלומר כזו המתרחשת בטבע על ידי בעלי חיים טורפים. על כך משיב הפילוסוף טום ריגן שבעלי חיים אולי אינם מוסריים, אבל אין זה פוטר אותנו מהחובה המוסרית כלפיהם (Regan, 1983, p. 151).

לפי הצדקה מוסרית נוספת לציד, הפגיעה של הצייד בבעלי החיים אינה בהכרח קשה או אכזרית יותר ממה שמעוללות להם תעשיות המזון והלבוש,¹⁴ ועל כן אין להעלות טענות מוסריות דווקא נגד הצייד. על כך משיב ריגן שיש לעשות ככל האפשר להקטנת הנזק: "כשאנו מוצאים את עצמנו בסיטואציה שבה כל האפשרויות יפיקו מידה מסוימת של פגיעה בתמימים, עלינו לבחור את האפשרות שתגרום לנזק הפחות ביותר" (Regan, 1983, p. 302, תרגום המחבר). לפיכך הפגיעה הנגרמת לבעלי החיים ביום-יום אינה מצדיקה פגיעה נוספת, ויש להיטיב את מצבם בכל היבט אפשרי. ריגן אף מוסיף שכל ציד פסול מבחינה מוסרית, משום שלבעל החיים יש זכות בסיסית לחיות (Regan, 1983, p. 195; Rescigno, 2005, p. 89). ולומר כי השימוש במונח 'זכות' בשיח על בעלי חיים מעורר לפעמים תהיות, ולא מעט הוגים מתנגדים לו (Cohen & Regan, 2001).¹⁶

14 להרחבה ראו באתר האינטרנט של אנונימוס, על תעשיית המזון: <http://anonymous.org.il/cat7.html>

ועל תעשיית הלבוש: <http://anonymous.org.il/cat9.html>

15 ההלכה היהודית ראתה בעין ביקורתית את ציד הראווה, ורבים בתקופות שונות גינו אותו (דוידסון, א.ת.; אשכולי, תשס"ב, עמ' 179; Schochet, 1984, pp. 155, 266; 179).

16 ראו את המחלוקת בין אבינועם בן זאב (1998) ובין יוסי וולפסון (2000).

- **בנספח I** נכללים בעלי חיים בסכנת הכחדה ממשית. במקרים אלה המסחר הוא חריג ביותר ודרושים אישורי יצוא ויבוא. בקטגוריה זו מצויים למשל הגורילה, הוויקוניה, הדולפין הסיני והלמור. גם פילים שייכים לקטגוריה זו, מלבד אלה שבמדינות מסוימות באפריקה, המצויים בנספח II.
 - **בנספח II** כלולים בעלי חיים שעלולים להגיע לסכנת הכחדה מיידית, אם לא יוטלו הגבלות חמורות על הסחר בהם. כדי לסחור בבעלי חיים אלה דרוש אישור יצוא אך לא אישור יבוא. בקטגוריה זו נכללים למשל האריה, דב הקוטב, הדב השחור האמריקני וההיפופוטם.
 - **בנספח III** נכללים מינים שנשקפת סכנה מסוימת לקיומם, אך הם טרם הגיעו לשלב של סכנת הכחדה. ההגנה על מינים אלו מחייבת שיתוף פעולה בין-לאומי מיוחד. הרשימות אלו אינן סטטיות אלא משתנות בהתאם לשינויים בשטח, כלומר אם מספר הפרטים במין מסוים יורד אז דרגת ההגנה עולה, ולהפך. לפי האמנה, הגוף האחראי על עדכון הרשימות הללו הוא אספת המדינות – פורום שמתכנס אחת לשנתיים-שלוש, כל פעם במקום אחר בעולם. גופים נוספים שפועלים מתוקף האמנה הם מזכירות, ועדה מתמדת וועדות מקצועיות, שאחראים בן היתר על הקשר עם המדינות החברות באמנה ועל היעוץ המדעי והבקרה על המדיניות שהותוותה באספה.
- האמנה היא בעלת תרומה רבה למניעת הכחדתם של מינים (אלמלא האמנה ייתכן למשל כי הסחר בשנהב היה מביא להכחדה מוחלטת של פילים) ולהגברת המודעות לנושא זה, ומרבית מדינות העולם חתומות עליה. למרות הישגיה, אמנת CITES מעוררת עליה גם לא מעט ביקורת העוסקת בשלושה מישורים: מיקום בעל החיים בנספחי האמנה, חריגים לאיסורים ואכיפה.

א. מיקום בעל החיים בנספחי האמנה

מידת ההגנה שזוכים לה בעלי חיים שונים משקפת את מידת חשיבותם למדינות השונות. אולם כיצד אפשר לקבוע איזה בעל חיים חשוב יותר? האם דולפין למשל ראוי להגנה חזקה יותר ממה שראויים לה למשל צב או דג טונה? (Cheyne, 2000, p. 300). מלבד זאת, נטען כי ההחלטה לקטלג את בעלי החיים על פי הנספחים השונים לוקה באינטרסים פוליטיים וכלכליים, ואינה מבוססת על שיקולים מדעיים טהורים. במילים אחרות, הביקורת היא שהאמנה עשויה להיכנע למשל לדרישותיהן של מדינות להוריד את רמת ההגנה על בעלי חיים מסוימים מפני שבכוונתן להפיק תועלת ממסחר בהם (Fuchs, 2008, pp. 1578, 1589; Young, 2003, p. 188). בעקבות הריגתו של

המחקר ומידע של הכנסת, 2012, 'ציד בלתי חוקי').¹⁹ למרות חוקים והגבלות אלו, הצייד הבלתי חוקי בישראל התרחב בשנים האחרונות ואף מבוצע תוך שימוש באלימות נגד פקחי הרשות הטבע והגנים (רינת, 2016).

הסדרים בין-לאומיים

החשש מציד אינו מוגבל למדינה כזו או אחרת, אלא הוא משותף לכלל האנושות, ולו מן הטעם הפשוט שהוא עלול להביא להכחדת מינים. הסדרי הצייד והפיקוח עליו מחייבים שיתוף פעולה בין מדינות – במיוחד אם מדובר במדינות שכנות החולקות שמורות טבע ובתי גידול למינים שונים של בעלי חיים, או במקרה שבעלי חיים נודדים ממדינה למדינה. מסיבה זו נחתמו אמנות אזוריות לשמירת מינים, כגון European Convention on the Conservation of Wildlife; Natural Habitats African Convention of Nature and Human Resources;

אלא שההגנה על חיות הבר מחייבת גם שיתוף פעולה בין כלל המדינות, והמסמך המשפטי הבינלאומי החשוב ביותר בעניין זה אמנת CITES.

אמנת CITES

האמנה לסחר בין-לאומי במינים של חיות בר וצמחי בר הנתונים בסכנה (CITES)²⁰ נועדה למנוע יצוא ויבוא של מינים בסכנת הכחדה, ונכללים יותר מ-5,000 מינים של בעלי חיים וכ-20,000 סוגי צמחים. מטרת האמנה היא למנוע מסחר והרג לא מבוקר של מינים (אך לא פרטים) ומניעת הכחדתם (יוחננוף, 2009, עמ' 238; Kelch, 2011, p. 222; Brooman & Legge, 1999, p.378; Vandegrift, 2013, p. 105; Allgood, Rachford, & LaFontaine, 2013, p. 35; Bolliger et al., 2011, p. 157). למעשה, שיח ה'שימור' אינו עוסק בפרטים אלא במינים, וכדי לשמור על מין מסוים הוא עשוי אף להצדיק הרג של בעל חיים, מאותו מין או ממין אחר.

מידת ההגנה שבעלי החיים הנכללים באמנה זוכים לה נקבעת על פי השאלה עד כמה הם קרובים לסכנת הכחדה. שלושת הנספחים של האמנה מקטלגים את בעלי החיים לפי הקריטריון הזה.

19 ראו גם: <https://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m03072>; <http://news.walla.co.il/item/2708186>; pdf Convention about International Trade of Endangered Species 20 in Flora and Fauna. האמנה נחתמה ונכנסה לתוקף ב-1973. נדלה מתוך: <https://www.cites.org/eng/disc/how.php>. ראו גם Kelch, 2011, p. 220.

החמרת ההגבלות על יבוא חלקי גופות

אחת הדרכים לצמצם את היקפי הצייד היא להקשות על הצייד להכניס את שללו אל המדינה שהוא מתגורר בה (Liston & Herskovitz, 2015). אחרי רצח ססיל החליטה ארצות הברית לתקן את החוק המגן על בעלי חיים (Animal Endangered Act²¹), ולהגביל יבוא גופות או חלקי גופות של בעלי חיים שניצודו ונמצאים בסכנת הכחדה. אריות מדרום ומערב אפריקה הוכנסו לרשימת בעלי החיים שממשלת ארצות הברית מגדירה כמצויים בסכנה (Milman, 2015a; Froelich, 2015), וכיום החוק האמריקאי אוסר על יבוא אותם אריות, אלא באישור יבוא מיוחד. גם אוסטרליה²² החמירה את התנאים ליבוא בעלי חיים מוגנים (Milman, 2015b), וכיום היא מאפשרת לייבא אריות למטרות מחקר או רבייה מבוקרת בלבד. צרפת גם מתכוונת להטיל הגבלות על יבוא שלל ציד (Pacelle, 2015; Kirby, 2015), ואנגליה הצהירה שתלך בעקבות צרפת וב-2017 תאסור יבוא של אריות (Vaughan, 2015). בישראל, סעיף 8 בחוק להגנת חייית הבר תשט"ו 1955 קובע שאסור לסחור, להעביר או להחזיק בחיית בר שאינה מזיקה או מטופחת²³ אלא על פי היתר.²⁴

החמרת תנאי היבוא מעוררת לא מעט שאלות: מדוע שמדינה מערבית תיזום צעדים שיפחיתו את כדאיות הצייד במדינה אפריקנית שמאפשרת ציד? האם על איסור היבוא להיות מוחלט או להיות תקף רק למקרים שבהם הצייד מנוגד לאמנות בינלאומיות או לחוקים מקומיים? בהנחה שההרג בוצע בניגוד לחוק המקומי, כיצד מדינת היבוא יכולה להבחין בין הרג לגיטימי להרג לא לגיטימי? האם איסור היבוא חל גם במקרה של בעל חיים שלא נהרג על ידי הצייד אלא נקנה על ידו? מדובר בשאלות מורכבות, אך מה שחשוב יותר הוא המסר שהמדינה מעבירה לאזרחיה, שצייד הוא פרקטיקה פסולה ולא מוסרית.

21 <https://www.govtrack.us/congress/bills/114/hr3448>
22 <https://www.environment.gov.au/biodiversity/wildlife-trade/>; <https://www.environment.gov.au/biodiversity/wildlife-trade/cites/stricter-measures/african-lion>

23 המושג 'חיית בר מטופחת' מתייחס למין, תת-מין או זן של חיית בר, שטופח או פותח לצורכי גידולו בשבי למטרות מסחר, והוכרז ככזה על ידי שר החקלאות.

24 ראו גם תקנות להגנת חיות בר התשל"ו 1976 אשר מאמץ את העקרונות של אמנת CITES; וראו הכרזת גנים לאומיים, שמורות טבע, אתרים לאומיים ואתרי הנצחה (יישום האמנה בדבר סחר בין-לאומי במינים של חיית בר וצמחיית בר הנתונים בסכנה) (ערכי טבע מוגנים), תשס"ד-2004.

ססיל למשל התחדדה הביקורת על שיוכם של האריות לנספח II, וגברה הדרישה להעבירם לנספח I של האמנה. הטענה הייתה כי לו מוקמו האריות בנספח I, היה חל איסור על יבוא חלקי גופותיהם למדינות כמו ארצות הברית, שממנה הגיע הצייד שהרג את ססיל, והתמריץ של צייד הראווה היה נחלש.

ב. חריגים לאיסורים

במקרים מסוימים האמנה מעניקה פטור מן האיסורים שהיא בעצמה קבעה. חריג אחד כזה פותח פתח לצייד ראווה: הוא קובע שהוראות האמנה אינן תקפות במקרה שבעלי החיים אינם מוחזקים למטרה מסחרית, אלא הם מוגדרים כנכסים אישיים או ביתיים (סעיף 7(3) לאמנה). המשמעות היא שבפועל עלול להתאפשר סחר בבעל חיים במסווה של רכוש אישי (Gillespie, 2011, p. 215). הניסוח הפתלתל של הסעיף והפרשנויות השונות שעולות ממנו פותחים פתח לצייד המנוגד להוראות האמנה (Thorson & Wold, 2010, p. 35).

ג. אכיפה

אכיפה היא אחת מהבעיות העיקריות של האמנה. אכיפה היא בראש ובראשונה אחריות של המדינות החברות באמנה, ואלה לא תמיד מסוגלות או מעוניינות לנקוט את האמצעים הדרושים למניעת ציד לא חוקי. האמנה נעדרת בקרה יעילה על הנעשה בשטח, ובעלי החיים, מוגנים ככל שיהיו, ממשיכים להיות ניצודים. במובן זה הריגתו של ססיל לא הייתה אירוע חריג, אלא ציד נוסף של בעל חיים שהוגדר באמנה ובדין המקומי כחיית בר מוגנת.

אם כן, האמנה אינה מסוגלת למנוע כליל ציד לא חוקי. הציידים הלא חוקיים לא תמיד נתפסים ומוענשים, מפני שקשה להתחקות אחר עקבות הציידים הללו, ומערכות המשפט המקומיות לא תמיד פועלות כראוי. יתר על כן, ובלי לדון בשאלה אם פאלמר ידע שססיל הוא בעל חיים מוגן, רבים מצידי הראווה הם תושבים זרים וחוזרים למדינות המוצא שלהם לאחר הצייד, כך שהם אינם נותנים את הדין על מעשיהם במדינה שבה הם פעלו.

חיפוש אפיקים אחרים למניעת ציד

הצעקה הציבורית שקמה בעקבות הריגת האריה ססיל העצימה את המאבק נגד ציד ראווה, והובילה לדרישה לאסור על יבוא 'שלל הצייד' למדינות המוצא של הציידים. במילים אחרות, חולשתם של החוקים המדינתיים והאמנות הבינלאומיות פותחת פתח להתארגנות אזרחית גלובלית.

מניעת הובלת חלקי גופות על ידי חברות התעופה

בעקבות הרג ססיל הכריזו לא מעט חברות תעופה – ובהן אייר פרנס, איבריה, K.L.M, סינגפור איירליינס, דלתא, לופטהנזה, בריטיש איירווייז ואמריקן איירליינס – כי הן לא יאפשרו הטסת חלקי גופות של בעלי חיים שניצודו (Batchelor, 2015; Cummings, 2015). המדיניות החדשה שאימצו חברות התעופה הללו היא לגיטימית מבחינה משפטית, שכן יש להן חופש להסכים או להתנגד להטסת מטענים מטעמים שונים: מסוכנים מדי, גדולים מדי או פסולים מבחינה מוסרית. התומכים בציד לא נשארו אדישים למדיניות החדשה של חברות התעופה (Simson, 2015) וטענו נגדן שהן נוקטות אפליה בלתי לגיטימית. החברות השיבו כי שאינן נוקטות אפליה שכן אין ביכולתן להבחין בין ציד חוקי לציד לא חוקי, ובכל מקרה יש להן הזכות לסרב להטיס חלקי גופות של בעלי חיים מטעמים מוסריים. התנהלות זו של חברות התעופה עולה בקנה אחד נטייתם של תאגידים לקבל על עצמם אחריות לחברה ולטביבה. מדובר במגמה שתפסה תאוצה בשנים אחרונות ומכונה 'אחריות חברתית של תאגידים' (corporate social responsibility). תאגיד עסקי הוא בהגדרה ישות משפטית שמטרתה הפקת רווחים, אולם עם הזמן התאגידים הופכים רגישים לביקורת הציבורית עליהם ומפנימים שפעילותם היא בעלת השפעה על החברה והטביבה (Cedillo Torres, García-French, Hordijk, & Olup, 2012). האחריות התאגידית התפתחה על בסיס ההנחה שקיימת אמנה חברתית בין אזרחי המדינה ובינם לבין הריבון, המחייבת את הצדדים להתנהג בהתאם לאמות מידה מוסריות. כישויות משפטיות עצמאיות הפועלות במסגרת מדינתית, התאגידים נדרשים אף הם לקבל עליהם את דרישותיה של אותה אמנה חברתית (המכון לאחריות תאגידית, 2014, עמ' 3). המאמצים שהתאגידים משקיעים בקידום מטרות חברתיות נועדו בין היתר לתרום ליצירת תדמית חיובית שתטיב עם פעילותם העסקית.

בתחום האחריות התאגידית נכלל גם היחס לבעלי חיים. יצרנית הרכב פולקסווגן למשל הצהירה שהיא נוקטת צעדים למניעת פגיעה בבעלי חיים; נסטלה רוכשת מוצרים מגופים שמקפידים על יחס נאות לבעלי חיים; וסימנס תומכת בקרנות צדקה למען בעלי חיים (Janssens, 2014, p. 28; Harris, 2014). כמו כן יותר ויותר חברות קוסמטיקה החלו להצהיר כי הן נמנעות מניסויים בבעלי חיים.²⁵

25 ראו למשל רשימה ב- http://features.peta.org/cruelty-free-company-search/cruelty_free_companies_search.aspx?Donotest=8&Product=0&Dotest=-1&Regchange=-1&Country=-1&Keyword=

דוגמה ישראלית להשפעתה של האמנה החברתית על עסקים אפשר לראות בסירובה של אל על להמשיך להטיס קופי ניסויים. לאחר שנים שהחברה הפעילה קו להובלת קופים מהאי מאורייטוס לחוות מזור וליצוא קופים למעבדות מחקר רפואי באירופה, הלחץ הציבורי נגד הניסויים בקופים עשה את שלו, ואל על ביטלה את החוזה שהיה לה עם חוות מזור. הסכסוך בין אל על לחוות מזור הגיע לערכאות משפטיות, ובית המשפט העליון פסק שאל על רשאית להפסיק את החוזה (אשר נקבע למשך זמן לא מוגדר) משיקולים של פגיעה בתדמיתה של חברת התעופה.²⁶ אמנם פרטי מקרה זה שונים מהמקרה של האריה ססיל, אולם המסר שיצא מן הפסיקה הישראלית עולה בקנה אחד עם הגישה שכעת נוקטות חברות התעופה בעולם. עם זאת, אל על טרם הצטרפה אל המדיניות של סירוב לייבא חלקי גופות של בעלי חיים שניצודו למטרות ראויה לישראל. ניתן לטעון כי קביעת עמדה ערכית על ידי תאגיד על בסיס דרישות הקהל עלולה להיות לפעמים מסוכנת משום ש'הקהל' הוא ביטוי אמורפי, לא מדיד, שלא בהכרח מייצג ושלא לוקח בחשבון את מכלול הנתונים שצריכים להביא להחלטות מושכלות. יתר על כן, מיעוט המאורגן היטב יכול ליצור רושם שהוא הרוב וליצור לחץ כדי שגופים שונים יאמצו מדיניות בהתאם לרצונו. אולם חשש זה אינו מבוסס די הצורך מפני ששום קבוצה מסוימת אינה כופה על חברת תעופה מדיניות מסוימת, אלא מדובר בזכותה של הנהלת החברה להיות קשובה לקריאות חוזרות ונשנות ברחבי העולם נגד הצייד, המניעות אותה לעצב מדיניות אשר תתרום לתדמית החברה ולעסקיה. CITES והסכמים בינלאומיים דומים מטרם היא שמירת המינים, ועל כן אינם אוסרים באופן מוחלט את הצייד, אולם אין בכך כדי למנוע מגופים פרטיים לאמץ עמדה מוסרית ולפעול לצמצום הפגיעה בבעלי חיים. חברות התעופה שאימצו מדיניות מחמירה בנוגע להטסת גופות בעלי חיים שניצודו בציד ראויה עשויות לסייע בהעלאת המודעות להיבטים הפסולים של הצייד ולהוביל את המאבק נגדו. לא מן הנמנע שבעתיד חברות ספנות ילכו בעקבות חברות התעופה ויסרבו להוביל מטענים מסוג זה.

סיכום

האם הרצח של האריה ססיל ישנה את ההתייחסות לצייד? קשה לקבוע זאת, אולם לפחות בשלב זה הוא הסב את תשומת לב העולם להרג האכזרי והמיותר של בעלי חיים בשמורות טבע. הסערה הציבורית שהוא עורר מעידה על הימצאותם של חוגים

26 ראו ע"א 6763/13 חוות ב' אפ" ס' בע"מ נ' אל על נתיבי אוויר לישראל בע"מ.

- Admin. (2014, Mars 14). Professional hunting in South Africa is highly regulated. *CNBCAFRICA*. Retrieved from: <http://www.cnbcfrica.com/news/southern-africa/2014/03/14/professional-hunting-in-safrica-highly-regulated>
- AFP news agency. (2012, April 18). El rey de España pide disculpas por cazar elefantes. *La Razon Digital*. Retrieved from: http://www.la-razon.com/mundo/Rey-Espana-disculpas-elefantes-asegura_0_1598240223.html
- Allgood, B., Rachford, M., & LaFontaine, P. (2013). U.S. Ivory Trade: Can a crackdown of trafficking save the last titan? *Animal Law*, 20, 27-77.
- Batchelor, T. (2015, August 4). British Airways and Virgin pledge never to carry big game trophies in wake of Cecil. *Express*. Retrieved from: <http://www.express.co.uk/news/uk/595927/Cecil-lion-British-Airways-Virgin-ban-big-game-trophy-cargo>
- Baldus, R., & Cauldwell, A. (2004). Tourist hunting and its role in development of wildlife management areas in Tanzania. *Dar es Salaam*. Retrieved from: <http://wildlife-baldus.com/download/Tourist%20Hunting%20in%20TZ%20-%20PART%20I.pdf>
- BBC Mundo. (2015, July 30). Cecil el león y los cuestionados beneficios de la caza de especies amenazadas. Retrieved from: http://www.bbc.com/mundo/noticias/2015/07/150730_ciencia_cecil_leon_caceria_conservacion_debate_aw
- Birnie, P., Boyle, A., & Redgwell, C. (2009). *International Law and the Environment* (3rd ed.). New York: Oxford University Press.
- Bolliger, G., Richner, M., & Ruttimann, A. (2011). *Schweizer Tierschutzstrafrecht in Theorie und Praxis*. Zurich: Schulthess.
- Brainerd, S. (2007). *European Charter on hunting and Biodiversity*. Retrieved from: http://www1.nina.no/lcie_new/pdf/634991504714143702_Hunting_Charter_1.pdf
- Brooman, S., & Legge, D. (1999). *Law Related to Animals*. London: Cavendish.
- Calderwood, I. (2015, August 10). Zimbabwe President Mugabe controversially blames his own people for 'failing to protect' Cecil the lion, as animal rights campaigners launch the first World Lion Day. *MAILONLINE*. Retrieved from: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3192220/Zimbabwe-President-Mugabe-controversially-blames-people-failing-protect-Cecil-lion-animal-rights-campaigners-launch-World-Lion-Day.html>
- Cartmill, M. (1998). History of the idea surrounding hunting. In: M. Behoff (Ed.), *Encyclopedia of Animal Rights and Animal Welfare* (pp. 197-199). Connecticut: Greenwood Press.
- CBS news. (2015, October 14). Who profits from trophy hunting riches in Zimbabwe?. Retrieved from: <http://www.cbsnews.com/news/zimbabwe-corruption-trophy-hunting-cecil-lion-conservation>
- Cedillo Torres, C., García-French, M., Hordijk, R., Kguyen, K., & Olup, L. (2012). Four Case studies in Social responsibility: Do Conflicts affect a Company's corporate social responsibility policy?. *Utrecht Law Review*, 8, 51- 73.

נרחבים הדורשים לצמצם את הפגיעה בבעלי חיים. קול הצעקה שהם השמיעו בעקבות המקרה של ססיל לא נפל על אוזניים ערלות, ולראיה מדינות מערביות שינו את מדיניות היבוא שלהן ואסרו על הכנסת גופות של בעלי חיים שניצודו בציד ראווה, וחברות תעופה החלו לאסור על הטסת חלקי גופות של בעלי החיים הללו. יש מקום לקוות כי הרג ססיל יבהיר כי הטיעון המוסרי נגד ציד שווה במשקלו לטיעונים האקולוגיים והכלכליים בעד ציד, ואף גובר עליהם.

המאבק לצמצום הפגיעה בבעלי החיים הוא ארוך וקשה, והאיסור על ציד ראווה הוא חוליה חשובה בשרשרת. חוקים ואמנות עשויים לתרום למאבק זה, אלא שכדי להצליח הוא זקוק לתמיכה ציבורית של חברה ערכית.

תודות

שני שופטים אנונימיים העירו הערות מועילות שחיבו אותי לתקן ולפתח כמה מן התובנות שהצגתי במאמר. חמוטל סדן, עורכת חיות וחברה, וקארין בוכוולד, עורכת הלשון, לא חסכו מאמצים כדי שרשימה זו תגיע בצורה ראויה לדפוס. חובה נעימה היא להודות להם על תרומתם למאמר. מיותר לציין כי אני נושא באחריות על טעויות ואי דיוקים.

ביבליוגרפיה

- אשכולי, י. ג. (תשס"ב). *צער בעלי חיים בהלכה ובאגדה*. אופקים: הוצאה עצמית.
- בן זאב, א. (1998). הטעם שבאיסור לצער תנינים. *משפט וממשל*, 7, 784-763.
- דוידסון, ב. (א.ת.). מה אומרת היהדות על ציד למטרות ספורט? חב"ד. נדלה מתוך: http://www.he.chabad.org/library/article_cdo/aid/3034362/jewish/-html
- המכון לאחריות תאגידית. (2014). *אחריות תאגידית של חברות - לקראת חובת דיווח חברתי וסביבתי*. רמת גן: המרכז האקדמי למשפט ולעסקים. נדלה מתוך: <http://goo.gl/wNxWV4>
- הררי, י. ג. (2013). קיצור תולדות האנושות. אור-יהודה: דביר.
- וולפסון, י. (2000). מעמד בעלי חיים במוסר ובמשפט. *משפט וממשל*, 7, 564-551.
- יוחננוף, ג. (2009). דיני בעלי חיים. שריגים-ליאון: הוצאת נבו.
- לוי, ז., ולוי, ג. (2002). *אתיקה, רגשות ובעלי חיים*. חיפה: ספרית הפועלים.
- לרנר, פ. (2005). על חייבים ובעלי חיים: חייית מחמד כנכס שאינו בר-עיקול. *עלי משפט*, 7, 244-205.
- מורוס, ת. (1984). *אוטופיה*. (א. שמואלי, תרגום). תל אביב: ספרית הפועלים.
- סינגר, פ. (1998). *שחרור בעלי חיים*. (ש. דורנר, תרגום). תל אביב: אור עם.
- סרפל, ג. (2007). טלוי של אלוהים: קיצור תולדות היחס לבעלי חיים והאמנות. בתוך: ב. ארבל, י. טרקל וס. מנשה (עורכים). *בני אדם וחיות אחרות* (ע"מ 15-32). ירושלים: כרמל.
- רינת, צ. (2016, 1 באפריל). על במותיך חלל. *הארץ*, 12.

- Janssens, M., & Kaptein, M. (2014). The Ethical responsibility of companies towards Animals: A study of the expressed commitment of the fortune global 200. *Social Science Research Network*. Retrieved from: <http://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=445101021113090122126065127125094068037>
- Kelch, T. (2011). *Globalization and Animal Law*. New York: Kluwer.
- Kirby, D. (2015, November 24). France's ban on lions trophies could spread to U.S., wildlife advocates says. *Take Part*. Retrieved from: <http://www.takepart.com/article/2015/11/24/france-bans-lion-trophies-canned-hunts-cecil>
- Leclerc, V., & Vachon, M. A. (2013). Problématique et enjeux du tourisme de chasse: vers une meilleure connaissance du marché. *Téoros :Revue De Recherche En Tourisme*. Retrieved from: <https://teoros.revues.org/2424>
- Libresco, L. (2015, July 29). The United States is the biggest importer of trophy lions like Cecil. *FiveThirtyEight*. Retrieved from: <http://fivethirtyeight.com/datalab/the-united-states-is-the-biggest-importer-of-trophy-lions-like-cecil/>
- Lindsey, P. A., Balme, G. A., Booth, V. R., & Midlane, N. (2012). The Significance of African Lions for the Financial Viability of Trophy Hunting and the Maintenance of Wild Land. *Plos One*. Retrieved from: <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0029332>
- Lindsey, P. A., Balme, G. A., Funston, P., Hensche, P., Hunter, L., Madzikanda, H., Midlane, N., & Nyirenda, V. (2013). The trophy hunting of African lions: scale, current management, practices and factors undermining sustainability. *Plos One*. Retrieved from: <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0073808>
- Liston, B., & Herskovitz, J. (2015, August 2). Killing of Cecil pressures United States to protect African lion. *Reuters*. Retrieved from: <http://www.reuters.com/article/us-zimbabwe-wildlife-lion-endangered-idUSKCN0Q62W620150802#5jf2ExoSjYt0uAxV.97>
- Lovelock, B. (2008). An Introduction to Consumptive Wildlife Tourism. In: B. Lovelock (Ed.), *Tourism and the Consumption of Wildlife* (pp. 3-30). London: Routledge.
- Louka, E. (2006). *International Environmental Law: Fairness, Effectiveness, and World Order*. New York: Cambridge University Press.
- Masson, J. M., & MacCarthy, S. (1996). *When Elephants Weep: The Emotional Lives of Animals*. New York: Delta.
- Mbaiwa, J. (2007). The success and sustainability of consumptive wildlife tourism in Africa. In: B. Lovelock (Ed.), *Tourism and the Consumption of Wildlife: Hunting, Shooting and Sport Fishing* (pp. 141-154). New York: Routledge.
- Milman, O. (2015a, December 21). US Plans to extend endangered species status to lions in Africa. *The Guardian*. Retrieved from: <http://www.theguardian.com/environment/2015/dec/21/us-endangered-species-africa-cecil-the-lion/>
- Cheyne, I. (2000). Law and ethics in the trade and environment debate: tunas dolphins and turtles. *Journal of Environmental Law*, 12, 293- 316.
- Cohen, C., & Regan, T. (2001). *The Animal Rights Debate*. New York: Rowland & Littlefield.
- Cummings, W. (2015, August 4). Airline ban hunters' big game 'trophies' after uproar over Cecil the lion. *USA Today*. Retrieved from: <http://www.usatoday.com/story/travel/flights/todayinthesky/2015/08/03/american-airlines-animal-trophy-ban/31090331>
- Curnutt, J. (2001). *Animals and the Law*. St. Barbara: ABC Clío.
- Dixon, R. (2015a, August 22). The hidden consequences of hunting Africa's lions. *Los Angeles Times*. Retrieved from: <http://www.latimes.com/world/africa/la-fg-south-africa-lions-20150822-story.html>
- Dixon, R. (2015b, July 29). Killing of Cecil the lion spotlights reports of corruption in southern Africa. *Los Angeles Times*. Retrieved from: <http://www.latimes.com/world/africa/la-fg-lion-cecil-hunting-20150729-story.html>
- Dobson, J. (2012). Ethical Issues in Trophy Hunting. In: O. Moufakkie & P. Burns (Eds.), *Controversies in Tourism* (pp. 86-98). Oxfordshire: Wallingford.
- Domenech Pascual, G. (2004). *Bienestar Animal contra Derechos Fundamentales*. Barcelona: Atelier.
- Flocken, J. (2015, July 28). Tragedy of Cecil: Leader of pride, victim of trophy hunt. *IFAW*. Retrieved from: <http://www.ifaw.org/united-states/news/tragedy-cecil-leader-pride-victim-trophy-hunt>
- Francione, G. (1995). *Animals, Property and the Law*. Philadelphia: Temple.
- Francione, G. (2004). Animal — property or persons?. In: C. Sustain & M. Nussbaum (Eds.), *Animal Rights*, 108- 142.
- Froelich, A. (2015, December 22). African Lions have been added to the US's Endangered Species Act. *True Activist*. Retrieved from: <http://www.trueactivist.com/african-lions-have-been-added-to-the-u-s-endangered-species-act>
- Fuchs, C. (2008). Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES) — Conservation efforts underline the Legality principle. *German Law Journal*, 9, 1565-1596.
- Gillespie, A. (2011). *Conservation Biodiversity and International Law*. Cheltenham: Elgar.
- Hackbarth, H., & Lückert, A. (2002). *Tierschutzrecht*. Munchen: Jehle.
- Harris, C. (2014, September 10). How can companies Improve animal Welfare?. *The Dairy Site*. Retrieved from: <http://www.thedairysite.com/processing/news/25675/how-can-companies-improve-animal-welfare/>
- Horward, B. (2015, July 29). Can lion trophy hunting support conservationism?. *National Geographic*. Retrieved from: <http://news.nationalgeographic.com/2015/07/150729-lion-trophy-hunting-conservation-animals-cecil/>

- Sollund, R. (2015). The illegal wildlife trade from a Norwegian outlook. In: R. A. Sollund (Ed.). *Green Harms and Crimes* (pp. 147-169). New York: Palgrave.
- Stallwood, K. (1996). Utopia visions and pragmatic politics, challenge in the function of speciesism and Misothery. In: R. Garner (Ed.), *Animal Rights* (pp. 194-208). New York: McMillan.
- Vandegrift, J. (2013). Elephant Poaching: CITES Failure to combat the growth in Chinese demand for ivory. *Virginia Environmental Law Journal*, 31, 102-135.
- Varner, G. (1998). Environmental Ethics and Hunting. In: M. Behoff (Ed.), *Encyclopedia of Animal Rights and Animal Welfare* (200-201). Connecticut: Greenwood Press.
- Vaughan, A. (2015, November 25). U.K to ban import of lion trophies if hunting industry doesn't reform. *The Guardian*. Retrieved from: <http://www.theguardian.com/environment/2015/nov/25/uk-to-ban-import-lion-trophies-if-hunting-industry-doesnt-reform>
- White, S. (2009). Animals in the wild, animals' welfare and the law. In P. Sankoff, & S. White (Eds.), *Animal law in Australasia* (p. 230). Sidney: Federation Press.
- Young, S. (2003). Notes & comments: contemporary issues of the convention on international trade in endangered species of wild fauna and flora (cites) and the debate over sustainable use. *Colorado Journal of International and Environmental Law and Policy*, 14, 167.
- Thorson, E., & Wold, C. (2010). Back to Basics: an analysis of the objects and purposes of CITES and a Blueprint for implementation. *International Environmental Law Project*. Retrieved from: <http://www.ifaw.org/sites/default/files/An%20Analysis%20of%20the%20Object%20and%20Purpose%20of%20the%20CITES.pdf>
- Milman, O. (2015b, Mars 13). Australia bans hunting 'trophies' from lions entering or leaving the country. *The Guardian*. Retrieved from: <http://www.theguardian.com/environment/2015/mar/13/australia-bans-hunting-trophies-from-lions-entering-or-leaving-the-country>
- Nicholas, B. (1975). *An Introduction to Roman Law*. New York: Oxford University Press.
- Ortega y Gasset, J. (1999). Prólogo A Veinte Años De Caza Mayor Del Conde De Yebres. Cuenca: Universidad Castilla La Mancha.
- Pacelle, W. (2015). France bans Lions import as the cry over Cecil's death continues to be heard around the world. *A Human Nation*. Retrieved from: <http://blog.humanesociety.org/wayne/2015/11/france-bans-lion-imports.html>
- Petit, E. (2006). *Tratado Elemental de Derecho Romano* (3rd ed.). (J. Ferrández González, Trans.). Buenos Aires: Perrot.
- Regan, T. (1983). *The case for Animal Rights*. Berkeley: University of California Press.
- Regan, T. (2001). *Defending Animal Rights*. Chicago: University of Illinois.
- Rescigno, F. (2005). *I Diritti Degli Animali*. Torino: Giappichelli.
- Schaffner, J. (2011). *An Introduction to the Animals and the Law*. London: Palgrave.
- Schochet, E. (1984). *Animal Life in Jewish Tradition*. New York: Ktav.
- Serpell, J. (1996). *In the Company of Animals: A Study of Human-Animal Relationships*. New York: Cambridge University Press.
- Simson, C. (2015, October 16). Delta can't refuse to fly safari hunting trophies, suit says. *Law360*. Retrieved from: <http://www.law360.com/articles/715107/delta-can-t-refuse-to-fly-safari-hunting-trophies-suit-says>